

ЛІТЕРАТУРА:

1. Берест Р. Перші профспілки: початок біографії // Профспілки України. — 1995. — № 3 — 4.
2. Временные правила «О профессиональных обществах, учреждаемых для лиц, занятых в торговых и промышленных предприятиях, или для владельцев этих предприятий» от 4 марта 1906 г. // Собрание Указаний и Распоряжений рабочего и крестьянского правительства. — 1906. — Том 1. — 308 с.
3. Киселев И. Я. Трудовое право России. Историко-правовое исследование. Учебное пособие / И. Я. Киселев. — М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА, 2001. — 384 с.
4. Маркс К., Энгельс Ф. Твори. — К., 1960. — Т. 16. — 376 с.
5. Плеханов Г.В. Сочинения. — М. — Л., 1929. — Т. XV. — 289 с.
6. Зв'язківець. — 1919. — 2 лип.
7. Там само.
8. Мельник К.Ю. Місце та роль міліцейських профспілок в системі захисту прав, свобод та законних інтересів працівників міліції / К. Ю. Мельник // Актуальні проблеми науки трудового права в сучасних умовах ринкової економіки: Матеріали науково-практичної конференції (м. Сімферополь, 19-20 травня 2003р.) / За ред. В. С. Венедиктова. — Х. : Вид-во НУВС, 2003. — С. 157" 161.
9. Прокопенко В.І. Трудове право України: Підручник. Видання друге, стереотипне / В.І. Прокопенко — Х.: Консум, 2000. — 480 с.

УДК 342.951:331.556.46

Бльок Н., ст. лаборант кафедри цивільного права та процесу ННІ права та психології
НУ «Львівська політехніка»

Термінологія та понятійна характеристика трудої міграції населення в Україні

У статті проаналізовано різні наукові підходи до розуміння поняття «трудова міграція», «трудоий мігрант», а також визначення цих термінів у законодавстві зарубіжних країн. Сформульовано характерні особливості трудової міграції та запропоновано авторське визначення цього явища. Запропоновано на законодавчому рівні закріпити терміни «трудова міграція» та «трудоий мігрант».

Ключові слова: трудова міграція, трудоий мігрант, міграція населення, міграційне законодавство.

В статтю проаналізовані різні наукові підходи до розуміння поняття «трудова міграція», «трудоий мігрант», а також визначення цих термінів у законодавстві зарубіжних країн. Сформульовано характерні особливості трудової міграції та запропоновано авторське визначення цього явища. Запропоновано на законодавчому рівні закріпити терміни «трудова міграція» та «трудоий мігрант».

Ключевые слова: трудовая миграция, трудовой мигрант, миграция населения, миграционное законодательство.

This article deals with the different scientific approaches to understanding the concept of «labor migration», «migrant worker» and the definition of these terms in the legislation of foreign countries. Formulated characteristics of migration and suggests the author's definition of this phenomenon. Proposed legislation to fix the terms «labor migration» and «migrant worker».

Key words: labor migration, migrant workers, migration, migration of population, migration legislation.

Актуальність теми. Трудова міграція населення є важливим чинником суспільного розвитку. Здійснюючи вплив на економіку, народонаселення та інші соціальні системи,

міграції сприяють їх ефективному функціонуванню. В умовах ринкової економіки і формування ринку праці вони стають засобом активної підтримки територіально-галузевої збалансованості трудових ресурсів у національному господарстві.

Постановка проблеми. Зважаючи на економічний та соціально-демографічний характер міграції, склалося багато різних визначень і класифікацій цього явища. Визначення міграції є надзвичайно різними за своєю природою. Роблять їхнє порівняння складними не лише різні критерії, але й ті відмінності, які пов'язані з реальним соціальним і економічним значенням міграції, залежно від специфіки контекстів. Якщо раніше можна було чітко виділити два підходи: так зване вузьке розуміння міграції – «переселення на нове місце проживання» і широке розуміння міграції, що охоплює «всі територіальні переміщення», то сьогодні ми приходимо до висновку, що термін «міграція» все більше набуває універсального збірного характеру, під яким автори, що його використовують, розуміють іноді зовсім різні категорії, пов'язані з територіальним переміщенням на різних його стадіях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні у вітчизняній науковій літературі з проблем демографії, економіки, соціології та державного управління трудовій міграції приділяють більше уваги, ніж іншим видам міграційного руху населення. Слід відзначити праці таких вчених, як А. Бабенко, В. Колпаков, О. Малиновська, С. Сардак, І. Майданнік, Е. Лібанова, О. Позняк, Н. Бортник, Б. Юськів, О. Пуригіна, М. Романюк, Л. Лазебник, С. Чехович та ін.

Метою статті є визначення соціально-економічних передумов трудової міграції населення в Україні.

Основні результати дослідження. Визначення трудової міграції часто відображає поточну національну політику держави та відрізняється в різних країнах в залежності від історичного періоду їх розвитку. Як правило, під трудовою міграцією розуміється переміщення мігранта в іншу країну з метою працевлаштування. Однак не існує загальноприйнятого визначення трудової міграції.

Варто погодитись, що трудова міграція населення – це особливий, економічного характеру, вид міграції, який обумовлений пошуком роботи, як правило, за межами країни постійного місця проживання. З широкої точки зору трудову міграцію визначають як сукупність усіх форм територіального руху населення, пов'язаного з трудовою діяльністю на території іншої країни. Вузьке тлумачення трудової міграції населення зводиться до вселення жителів однієї країни на територію іншої, що супроводжується їх подальшим працевлаштуванням [1, с. 289].

Слід погодитись з думкою дослідників про якісну відмінність між трудовою міграцією та міграцією робочої сили. Під *міграцією робочої сили* розуміють переміщення працездатного населення, поряд з міграцією дітей та міграцією пенсіонерів. В основу даної класифікації дослідники кладуть статеві-віковий критерій та здатність до праці мігрантів. Тоді як *трудова міграція* – явище іншого характеру, в основі якого лежить не категорії мігрантів, а причина їхнього переїзду. Однак сьогодні у науковому дискурсі терміни «трудова міграція» та «міграція робочої сили» вживають, переважно, як синоніми.

О. Журба у своєму підручнику «Поняття та суть праці за кордоном та сучасні трудові українські міграції» зазначив наступне: «... вживаються як синоніми і такі поняття, як трудова міграція і праця за кордоном. Проте, це різні за змістом явища. Трудова міграція є ширшим поняттям і являє собою переміщення працездатної особи

на територію держави, громадянином якої вона не є та в якій постійно не проживає, з метою зайняття оплачуваною трудовою діяльністю; у той час, як праця за кордоном – це оплачувана трудова діяльність працівника мігранта за кордоном, заради якої він, власне, і виїжджає за межі своєї країни. Треба розуміти, що *трудова міграція* – це певний процес, обумовлений відповідними факторами. На відміну від трудової міграції, праця за кордоном – це вже безпосередній її кінцевий результат. Можна вважати, що праця за кордоном є ціллю трудової міграції, а більш загальною метою є отримання оплачуваної роботи» [2, с. 120].

У Законі України «Про зайнятість населення» передбачено право займатися трудовою діяльністю у період тимчасового перебування за кордоном, якщо вона не суперечить чинному законодавству України і країни перебування. Проте трудова міграція стала в нашій державі об'єктивною реальністю, а для багатьох громадян є основним джерелом доходів. Сучасний стан трудової міграції в Україні характеризується як легальним, так і нелегальним виїздом на роботу за кордон значної частини економічно активного населення держави, транзитною міграцією в Західну Європу, збільшенням кількості трудових іммігрантів. Однак у міграційному законодавстві України ще й досі не визначено поняття таких термінів як «трудова міграція», «трудоий мігрант». На розгляд Верховної Ради України неодноразово подавалися законопроекти у сфері міграції, у яких пропонувались різні визначення даних термінів. Зокрема, у проекті Закону України «Про Державну міграційну службу України» трудовою міграцією вважається переміщення особи, пов'язане з перетинанням державного кордону з метою виконання робіт, надання послуг на платній основі чи провадження будь-якого виду підприємницької діяльності, не забороненого законодавством держави працевлаштування, яка має на це відповідний дозвіл державного органу.

Таким чином, у широкому значенні *трудова міграція* - це переміщення особи за межі країни з метою працевлаштування. У вузькому - під трудовою міграцією слід розуміти добровільне переміщення особи через державний кордон з метою тимчасового працевлаштування. А *трудоий мігрант* - це особа, яка займається оплачуваною трудовою діяльністю на території держави, громадянином якої вона не являється та в якій постійно не проживає.

Для забезпечення захисту українських громадян, які працюють за кордоном та для регулювання трудової імміграції, в нашій країні необхідно на законодавчому рівні закріпити запропоновані вище поняття «трудова міграція» та «трудоий мігрант», зокрема, у Трудовому кодексі України та при розробці нової редакції Закону України «Про зайнятість населення». Законодавче визначення понять «трудова міграція» та «трудоий мігрант» дозволить вдосконалити адміністративно-правове регулювання трудової міграції в Україні.

О. Малиновська у своїй роботі підмітила наступне: «...трудова міграція громадян України за кордон є на сьогодні наймасовішим і соціально значущим міграційним потоком, що позначається на демографічній ситуації, ринку праці, розвитку економіки та соціальної сфери, добробуту громадян, рівнях бідності та соціального розширення, сімейних відносин і вихованні дітей, має численні психологічні, світоглядні, культурні та інші наслідки» [3, с. 22].

Внаслідок новизни явища міжнародної трудової міграції для України, відсутності досвіду з її регулювання, державна політика в цій сфері не встигала за динамікою процесу, розвивалися із помітним запізненням. Хоча на сьогодні сформовані основні

політичні підходи до феномену трудової міграції, комплексної системи державного реагування на виклики трудової міграції, забезпеченої належним законодавством і ресурсами все ще не створено.

Одним із різновидів трудової міграції – є тимчасові поїздки населення на роботу до іншої країни з метою працевлаштування. На відміну від постійної міграції, для трудової міграції властиве збереження постійного зв'язку мігранта зі своєю родиною як у інформаційно-особистісних формах, так і у економічних [4, с. 8].

Однією з основних ознак трудової міграції населення є перетинання державних кордонів або меж адміністративно-територіальних одиниць – держави, області, міста, району тощо. На цій підставі вирізняють зовнішню та внутрішню міграції. Зовнішню міграцію населення, котра пов'язана з перетинанням державного кордону, називають також міжнародною.

Для виокремлення потоків мігрантів, які прямують з конкретної країни, застосовується поняття еміграція (від лат. *emigratio* – «виселення», «переселення») – масове переселення з батьківщини в іншу державу; тривале перебування за межами батьківщини внаслідок переселення.

Імміграція (від лат. *immigratio* – «вселення») – в'їзд у державу іноземця чи особи без громадянства на тривале або постійне проживання. Головна причина міжнародної міграції робочої сили полягає в диференціації економічних умов життя. Трудова міграція населення відбувається в напрямку тих країн та регіонів, де очікувані заробітки найвищі.

Є. Качан вважав, що: «... міжнародна міграція населення має давню історію. В умовах нерозвиненості статистики та прикордонної системи потоки міжнародних мігрантів протягом багатьох століть взагалі не фіксувались. Та й на сьогодні точно визначити обсяги та структуру міжнародного переміщення такого фактору виробництва, як праця, – справа складна» [5, с. 201].

Л. Лазебник у своєму підручнику “Міжнародна економіка” відмітив наступне: «... ще до нашої ери великі маси людей переміщувалися з однієї країни в іншу з метою «працевлаштування». Велич держав Стародавнього світу (Єгипту, Вавилону, Персії, Греції, Риму) була створена працею рабів, основну масу яких складали вихідці з інших держав, захоплені під час війн. Головна особливість стародавньої міграції полягала в примусовому характері» [6, с. 186].

Епоха Середньовіччя, особливо раннього, характеризується особливим зменшенням потоків трудових мігрантів. У той час найбільш розповсюдженою формою добровільної міграції була військова, а найрозвиненішим був міжнародний ринок військових найманців.

Наступний період міжнародної міграції робочої сили (період нової міграції) тривав з 60-х рр. XIX ст. до другої світової війни. Подіями, що спричинили це, були: громадянська війна в США (1861 – 1865), об'єднання Німеччини (1866 – 1871), об'єднання Італії (1860 – 1870), створення Австро-Угорщини. У міграційних потоках із Європи в цей період відносно зменшилася роль колишніх колоніальних держав (Іспанії, Португалії та Нідерландів), а зросла роль таких країн, як Росія, Ірландія, Німеччина, Італія. Серед країн імпортерів трудових ресурсів визначився лідер – США. Більшість переселенців складали представники некорінної національності.

Початок сучасного етапу міжнародної міграції трудових ресурсів науковці пов'язують із закінченням другої світової війни [6, с. 89-91].

О. Малиновська, автор роботи «Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи

реагування», вважає, що: «... на початковому етапі трудова міграція мала переважно форму поїздок у сусідні країни з метою торгівлі. Так звані човники, тобто дрібні торговці, які власноруч перевозили невеликі партії товарів, заробляли на різниці цін та обмінних курсів. Однак набутий ними досвід, встановлені зв'язки сприяли виходу українських громадян на міжнародний, зокрема європейський, ринок праці. За даними фірм посередників із працевлаштування за кордоном, обсяги послуг, наданих ними громадянам України, постійно зростають» [3, с. 6].

У період кризи, на думку експертів, значних змін у трудовій міграції за кордоном не відбулося. По-перше, ситуація в країнах призначення залишалася сприятливішою, ніж в Україні, по-друге, хоча багато будівельників найвірогідніше втратили роботу за кордоном, проте мігранти, зайняті в таких сферах, як домашнє чи сільське господарство, транспорт здебільшого зберегли робочі місця.

Б. Юсків зазначає наступне: «...зважаючи на економічний та соціально-демографічний характер міграції, склалося багато різних визначень і класифікацій цього явища. Для уникнення різночтять термін «міграція» в науковому аналізі обов'язково вимагає уточнювальної ознаки - прикметника: сезонна, маятникова, безповоротна, тимчасова, постійна, економічна, добровільна, вимушена, легальна, нелегальна, екологічна, політична, етнічна, трудова, човникова, навчальна, туристична тощо» [7, с.142-143].

Проблемою українського ринку праці є надмірна трудова міграція населення (за різними оцінками від 2 до 7 млн. осіб). Близько 80% трудових мігрантів працюють за кордоном нелегально, хоча із 13 країнами світу Україна підписала двосторонні міждержавні угоди щодо працевлаштування мігрантів, а з 15 ведуться переговори.

За даними національних статистичних опитувань, українські мігранти мають досить високий освітній рівень. 75% з них мають вищу чи незакінчену вищу освіту. Той факт, що за кордоном респонденти працюють як правило не за фахом, не є фактором, що стримує міграцію. Тобто, досить кваліфіковані фахівці з різних сфер, досвідчені люди, на підготовку яких витрачені значні, переважно державні кошти, не можуть реалізуватись у власній країні, а отже і кошти витрачені на їх підготовку залишаються не відпрацьованими державі.

До того ж, значний відсоток серед мігрантів складає молодь. Серед громадян віком 15-70 років, які шукали іншу основну або додаткову роботу у 2006 році, кожен третій був молодію людиною віком 15-29 років.

Основною причиною, яка спонукає молодих людей шукати іншу роботу є низький рівень оплати праці та неповна зайнятість. До того ж молодь, виїжджаючи за кордон або до інших регіонів у пошуках тимчасового заробітку, має більше шансів та причин й можливостей залишитись на постійне місце проживання. Тобто, складає групу ризику, яка не повертається на батьківщину та вилучає себе, як працівника та своїх майбутніх дітей, як осіб, що оновлюють трудові ресурси.

Отже, серед основних причин трудової міграції населення України, можна виділити наступні: високий рівень безробіття; низький рівень заробітної плати; непотрібність фаху на батьківщині; зникнення деяких галузей виробництва або значне їх скорочення; економічна нерозвиненість окремих регіонів або не повна їх переорієнтація на ринкову економіку (це стосується особливо Західної України, де майже відсутні великі промислові підприємства, а статус «загальносоюзного курорту» цей регіон втратив, через що було вивільнено значну частину трудових ресурсів, яка переміщується у Східну Україну або до сусідніх держав).

Високий рівень безробіття в країні зумовлений більше об'єктивними причинами,

тобто тими економічними законами, на дію яких людина майже не може впливати. Статистика свідчить про суперечливі наслідки трудової міграції для України. Максимальні середньомісячні доходи трудових мігрантів складають понад 2 млрд. грн або 400 млн. дол. США. Соціологічне опитування трудових мігрантів показало, що 95% їх у всіх регіонах країни оцінила результати своїх зарубіжних подорожей однозначно позитивно. Забезпечення певного рівня матеріального добробуту, запобігання зубожінню людей в умовах глибокої соціальної кризи і таким чином, зниження соціальної напруги в суспільстві є найважливішим наслідком міжнародної міграції.

Трудова міграція населення України – це проблема, у вирішенні якої слід звернути увагу на такі аспекти. Україна намагається стати членом Європейського Союзу. Країни, які поповнили Союз, що створює можливості доступу до ринку праці. Сьогодні ринок праці цих країн Європейського Союзу потребує більше трудових мігрантів. Однак, зобов'язання, прийняті перед вступом до Європейського Союзу, ускладнили в'їзд та легалізацію трудових мігрантів.

Україна також є об'єктом міграції з країн Південно-Східної Азії. Мігранти з цих країн працюють в сільському господарстві та торгівлі. Разом з тим, Україна є транзитною країною для нелегальних мігрантів в Західну Європу, що зумовлює проблему у відносинах з Євросоюзом.

Загрозливим для демографічного стану України є те, що високорозвинені Європейські країни (Німеччина, Італія, Англія, Франція) та Росія перебувають у фазі демографічної кризи, що змушуватиме їх створювати сприятливі умови трудової міграції з України в майбутньому.

Вплив міграції на ринок праці також неоднозначний. За розрахунками фахівців Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. Птухи НАНУ, у випадку відсутності трудових міграцій рівень безробіття в Україні був би в 1,6 рази вищим за фактичний і приблизно дорівнював би тому, що фіксувався на рубежі тисячоліть, коли він досягав максимальних показників.

О. Малиновська зазначає: «...водночас у регіонах масового відпливу мігрантів навіть нині, в умовах ще не подоланої кризи, спостерігається нестача медичних і педагогічних працівників, будівельників, електрозварювальників, водіїв, фахівців нафтодобування. Найбільше турбує те, що емігрують найактивніші та найпідприємливіші особи, що може створити додаткові труднощі для модернізації країни» [3, с. 9].

Неможливість знайти роботу за фахом примушує молодих людей або працевлаштовуватися у сферах, де набуті ними знання непотрібні (до 40% фахівців із вищою освітою працюють не за спеціальністю, отриманою у ВНЗ), або виїжджати в інші регіони України чи за кордон (за оцінками економістів, щорічний відплив молодих спеціалістів за межі держави становить 10-12%, де більшість мігрантів виконують роботу, що не потребує високої кваліфікації).

О. Малиновська звертає увагу на те, що: «...відплив мізків – найвагоміша проблема, що зумовлює погіршення якісних характеристик зайнятих у країні. Хоча підготовка спеціалістів в Україні впродовж років незалежності не лише не скорочувалася, а й зростала, перший Всеукраїнський перепис населення 2001 р. зафіксував погіршення показників рівня освіти молодих поколінь» [3, с. 12-13].

Л. Лазебник зазначає наступне: «...створення умов для нормального функціонування національних ринків праці традиційно виступає одним з важливих завдань держави. Основними цілями державного регулювання міграційних процесів є: виз-

начення порядку виїзду вітчизняних працівників за кордон; визначення порядку в'їзду іноземних працівників на територію країни; визначення положення іммігрантів у країні.

Державне регулювання міжнародної міграції трудових ресурсів зі сторони України сьогодні не має єдиної, добре відпрацьованої й загальновизнаної міжнародно-правової бази для врегулювання трудової міграції, незважаючи на наявність паспортних та імміграційних законів і значного перебігу роботи МОП щодо встановлення норм трудових відносин» [6, с. 91].

Висновки. Варто погодитись, що трудова міграція населення — це особливий, економічного характеру, вид міграції, який обумовлений пошуком роботи, як правило, за межами країни постійного місця проживання. З широкої точки зору трудову міграцію визначають як сукупність усіх форм територіального руху населення, пов'язаного з трудовою діяльністю на території іншої держави. Вузьке трактування зводиться до вселення жителів однієї країни на територію іншої, що супроводжується їх подальшим працевлаштуванням. Слід зауважити, що перш за все, трудова міграція — це тимчасові поїздки на роботу, або тимчасове переміщення з метою працевлаштування.

Для розв'язання проблем трудової міграції в Україні, на наш погляд необхідно, перш за все вирішити питання підвищення рівня оплати праці; по-друге розв'язати соціальні питання пов'язані із збагаченням змісту роботи, дотриманням умов колективних договорів і угод щодо цього; по-третє прийняти трудовий кодекс України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Фомішин С.В., Шутак І.Д. Правові основи міжнародної економічної діяльності. Навч. посіб. — Київ: Кондор, 2009. — 454 с.
2. Журба О.В. Поняття та суть праці за кордоном та сучасні українські трудові міграції. — Харків.: Форум права, 2008. — 130 с.
3. Малиновська О.А. Трудова міграція населення: соціальні наслідки та шляхи вирішення. — К.: НІСД, 2011. — 40 с.
4. Населення України. Трудова еміграція в Україні. — К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. — 233 с.
5. Качан Є.П. Регіональна економіка. Навч. посібник. — К.: «Анотація», 2011. — 230 с.
6. Лазебник Л.Л. Міжнародна економіка.: курс лекцій: навч. посібник для студ. — К., 2006. — 320 с.
7. Юськів Б.М. — Глобалізація і трудова міграція в Європі. — Рівне: Зень, 2009. — 478 с.